

Hálátlan feladat lenne néhány sorban jellemezni *balladáinknak* — népköltészetünk méltán nagyra tartott remekének — sajátosságait, szépségét. Ortutay válogatásában külön érdekességet jelentenek az epikus és prózai részeket egyesítő változatok, amelyek az epikus énekek, prózai történetek átalakulási folyamatát példázzák. E szép kötet is kiválóan alkalmas arra, hogy az olvasóval megszerettesse, közkinccsé tegye a magyar balladaanyagot.

Ugyanilyen élvezetes olvasmány a *népdalkötet* is, amely a hagyományos műfaji besorolás mellett a történeti fejlődést is követi s a közismert, klasszikus példák mellett néhány, inkább csak a szakember által ismert típust s a népköltészeti fejlődés legújabb szakaszának néhány képviselőjét is közli. Amit a magunk részéről hiánynak érzünk, az nem a kötet összeállítójának hibája, hanem a sorozat jellegéből következik, amely célkitűzésénél fogva nem közöl bővebb jegyzetapparátust. Szívesen hallottunk volna részletesebben az egyes dalok történeti filológiai problémáiról, s néhánynak közülök az „irodalmi” szövegekkel való kapcsolatáról is.

BATSÁNYI JÁNOS VÁLOGATOTT MŰVEI

Szépirodalmi Könyvkiadó (Magyar Klasszikusok) 1956.

Megdöbbenő arra gondolni, hogy a magyar költészet egyik leghosszabb életű műve milyen keveset írt, mennyire töredékes maradt életműve. Két évvel Mikes halála után született és abban az esztendőben távozott az élők sorából, amelyben megjelent a János Vitéz. 1772-t és 1848-at csupán hosszú, nagyjából száműzetésre ítélt élete kötötte össze, s nem művei. Az egykor tevékeny költő élete — akinek szíve együtt rezdült, gondolatai együtt cikáztak a forrongó eseményekkel — hatalmas ellenét jelleme lett: a viharos Európa kellős közepén, a mozgalmas, izgalmakkal teli Magyarország mellett csendes linzi száműzetésében öregesen zsörtölődik az emberekkel, az étellel. De egy érzése mindvégig megmaradt: amikor látóként nemzetét tanította, amikor rabként börtönének rácsai mögül a cifra kis madárhoz szólt, amikor Ányos és Faludi műveit rendezte sajtó alá, amikor a világtól elzárva gondos szorgalommal válogatta nyomtatásra műveit — mindezt abban a hitben tette, hogy végre megújul Magyarország. Ehhez mindvégig ragaszkodott, meggyőződésévé vált, amelyet örökségül hagyott hátra a nyomába lépő, tevékeny költőutódoknak.

Batsányi az első magyar politikai költő, aki a múlt-jelen-jövő korrelációjában figyelte

Végezetül hadd térjünk vissza még a bevezető egy igen lényeges problémafelvetésére, az *irodalom és népköltészet helyes viszonyáról* írt sorokra. Ortutay hangsúlyozza a kettő egységét, nem tekinti őket egymástól elzárt, külön világnak, más és más értékelés szerint megítélhető költészetnek. S ugyanakkor, mikor az alapjában népellenes, a népköltészet lebecsülő elméletekkel szembe száll, az ellenkező végtel hibáit is világosan látja: a népköltészet nem végső cél... „az a szilárd alap, ahonnan el kell indulnia minden nemzeti költészetnek, de a kor, a társadalom új, bonyolultabb feladatai szerint kell azt továbbfejleszteni”. — Hogy azonban ezt a szerepet betölthesse, termékenyítő hatását az élő irodalomra is kifejthesse, a népköltészet minél alaposabb gyűjtésére, feldolgozására, ismeretére van szükség. E gyűjtemény megjelenése komoly hasznot jelent a magyar népköltészet jobb ismerete felé vezető úton az élő irodalom számára is.

Dömötör Tekla

az eseményeket. Azt már megszoktuk a kor költőinél, hogy a múltat és jelent viszonyítják egymáshoz, de kevés költőt foglalkoztatott oly erősen az utókor, nemzetének jövője, mint Batsányit. Csodálatos az a költői-emberi érzékenység, az a „velerezdülés”, amely Batsányi tulajdona volt. Talán éppen ezzel magyarázható, hogy néhány nagy versével vált kiemelkedő költőnké, hogy egyetlen, *A franciaországi változásokra* írt epigramájával egyszeriben kivált kortársai közül. Utána hosszú ideig, ha a kort akarták jellemezni, odaírták (néha inkább odabiggyesztették) e nagyszerű verset, — Kazinczy szavával élve — „a legszebbet, amit valaha írt”.

Ilyen gondolatokkal vesszük kezünkbe Batsányi János Válogatott Műveit. A kötet válogatásának irányelveit a szerkesztők (*Keresztúry Dezső és Tarnai Andor*) így summázták a jegyzetek élén: „A felszabadulás után újjáalakult Magyar Tudományos Akadémia köteletségének érezte, hogy Batsányi életművét, mint a magyar múlt jelentős emlékéit kritikai kiadásban jelentesse meg. A vállalkozások első köteteként 1953-ban jelentek meg a költő Összes Versei. Ebből a kiadásból vettük át a veresszövegeket, arra törekedve, hogy a költő nem túl bő terméséből egyetlen fontosabb darab se maradjon

ki, s Batsányi költészetének minden műfaját és árnyalatát megismerje az olvasó. — A prózai szövegek összeállításával mind az irodalomszervező és közvéleményt irányítani hivatott, mind a költői mesterséget az ifjabb nemzedéknek tanító, a nyelv tisztaságát óvó Batsányit igyekeztünk szőhöz juttatni. Az első cél érdekében hivatalos iratokat is felvettünk gyűjteményünkbe...” (311—312. l.) E kötet értékét növeli, hogy megelőzi Batsányi Összes Műveinek I. kötetét, a Verseket. Annak alapos, néha már monográfiába illő értékelő jegyzeteinek aranyfedezete áll mögötte.

A kritikai kiadásról már bőségesen írtak (Vargha Balázs: *ITK*, 1954: 2.; Szauder József: *IT*, 1955: 2. — A kiadás néhány megállapításával vitatkozik Waldapfel József *A magyar irodalom a felvilágosodás korában* [1954] c. munkájában). A kritika erősen kifogásolta *A látó* valószínűsített keletkezési idejét. Az új kötetben (a válogatásban) a szerkesztők, hallgatva a bírálókat szavára, tisztázták és helyesbítették a vers időrendi elhelyezését. — A válogatásba bekerült olyan vers is, amely az Összes Művekből még hiányzott (*A rómaiak szelleméhez*; *Gabriellám emlékkönyvébe* — mindkettőt Keresztury Dezső fordította). Úgy véljük, a válogatás versei bemutatják az olvasónak azt a költőt, akinek helyét és jelentőségét már korábban meghatározták (többek között maguk a szerkesztők is az Összes Művek I. kötetének jegyzeteiben).

Ezúttal inkább a válogatás bevezetőjével foglalkozunk, mert az eddigi gyűjtőmunka alapján — ha nem is a teljesség igényével — ennek kell elvégezni a Batsányi-életmű újbóli értékelését. A kritikai kiadás nem egy helyen már-már tanulmányzerű, értékelő jegyzetei után — amelyeket persze alá kellett vetni a jegyzetapparátus jellegeből fakadó kötöttségeknek — önálló irodalomtörténeti tanulmányként jelenhetett meg. A bevezetőnek — meghatározott terjedelemben — fel kellett ölelni a költő egész életét, szerteágazó működési körét és nem egy, eddig tisztázatlan problémával kellett szembenézni a bevezető írójának. A bevezetés a kérdések egész sorával indul (országos érdekeket érintőktől a költő személyét illetőkig), amelyek már magukban véve is igen találon jelzik azokat a problémákat, amelyek megoldásra várnak.

„Batsányi János a megújuló Magyarország első jelentős politikai költője” — e megállapítás *közvetlenül* nem a bevezetőből tűnik ki, hanem a jegyzetek első mondataként írták le. A bevezető többet mond el, mintsem csak azt, hogy Batsányi első politikai költőnk. Nyelvi harca, esztétikai nézetei a fordításról, a verselésről, a klasszikus és nemzeti formáról, a folyóiratokról vallott elvei,

irodalomtörténeti megállapításai is éppoly jelentőssé teszik irodalomtörténetünk számára, mint „tisztn” politikai versei. Hadd mondjuk el ezzel kapcsolatban (kissé elébe-
vágva a tárgyalás menetének), hogy Keresztury Dezső bevezetője komoly feladatokat jelöl ki az irodalomtörténetírás számára a Batsányi-kutatásban: például meg kell vizsgálni és pontosan ki kell mutatni Batsányi költészetének hatását, szoros kapcsolatot a reformkor költészetével (Berzsenyi, Vörösmarty); alapos vizsgálat tárgyává kell tenni a különböző ízlésirányokhoz való viszonyát, s mindezt elemző vizsgálattal, esztétikai felkészültséggel kell feltárni. Ezek a feladatok közvetlenül kiolvashatók a bevezetőből, de közvetetten megmutatja azt is, hogyan kell a költő életművét mélyen beleágyazni a korbá, amelyben élt, úgy, hogy a költőt saját fejlődéséből értsé és értesse meg, s ne előre megkonstruált elméletekhez szabja. Így érthető meg, hogy a bevezető nem fél kimondani a költő életművével kapcsolatban: Batsányi az 1810-es években írt néhány „közepes költőiségű és kétségtelenül reakciós tartalmú verset”. A költő sajátos életkörülményeivel lehet magyarázni ezt az — első látszatra — ellentétekkel teli életművet és magatartást.

Keresztury Dezső kérdései a bevezető elején éppen erre irányítják a figyelmet és igen jó, elemző módszerével példát mutat egy költői életmű vizsgálatának olyasféle módjára, amelynek sürgősségét manapság egyre gyakrabban hangoztatják. A tanulmány nagy erénye, hogy a kérdésekre a választ nem tételekzen, deklaratív módon adja meg — a költői életművet így merevvé tenné —, nem feledkezve meg soha arról, hogy a költő meghatározott körülmények között élt és alkotott; ezzel az állandó „kitekintéssel” máris elhárítja annak veszélyét, hogy a művek létrejöttében csak szubjektív magyarázatot adjon. Egyszóval: nemcsak politikai verseket írt Batsányi, hanem ennél többet, ennél fogva jelentősége nem egyoldalú; költészetének egyívé tartozó vonásait összekapcsolja (jobban mondva az egységet visszaállítja). Ha például megnezzük a bevezető egyik legfontosabb kérdését: „... mi fontosabb a költői műben? Az-e, amit Toldy Ferenc mondott — hogy Batsányi első valóban politikai költőnk volt s nemcsak hazafi, vagy az-e — amit főként néhány újabb magyarázója erősített, hogy a modern, szabadon feltörő személyesség első rangos éneklő közé tartozik irodalmunkban?” (8. l.) A választ nem tételeken, „dőllet betűkkel” adja meg, hiszen a költő életében sem „kiemelve” jelentkezett, hanem így: „körmondatainak nagy lélekzetét egyaránt táplálta a cicerói ékesszólás hagyománya, a részletek halmozásával s némi cikornyás

gazdagságával hatni kívánó barokkos magyar örökség s az egyéni tüzellel, a meggyőződés lelkes hevével lángoló modern személyesség." (21. l.) Nem sokat késik a másik válasz sem. A 22. oldalon így ír: „Bátran merített (ti. Batsányi) mind a publicisztikai, mind a költői szölamkincs közismert elemeiből: hatásának egyik titka volt, s műveinek egyik fő értéke ma is éppen az, hogy tárgyukkal, formájukkal is szorosan az aktualitáshoz kapcsolódnak, az alkalmi mondanivalót azonban mindig ki tudjuk emelni elszigetelt egyszerűségéből." Lényegében mindvégig ez a bevezető módszere. Van azonban e módszernek veszélye is, amely jelen esetben azt eredményezi, hogy nem mindenkor világosak az olvasó előtt a költő pályájának egyes szakaszai, e szakaszok egymáshoz viszonyított jellemző vonásai, amelyek elválasztják, megkülönböztetik egyiket a másiktól. Persze, mindenki előtt világos: mások a jellemzői az 1795 előtti és megint mások a 95 utáni költői termésnek. De nem ilyen világos az 1795 előtti fejlődés — pedig ez a döntő szakasza a költő pályájának. Ez hiány, mert nem válaszol arra a saját maga által feltett kérdésre: „Jakobinus volt-e, vagy csak a magyar nemesi reformizmus híve...?” (8. l.) Hiányzik annak tudatosítása — a bevezető igen jó módszerének mindenképpen megtartása mellett — hogy Batsányi az események és saját fejlődése nyomán a nemesi reformizmus hívéből lett jakobinus. Ennek hiányát még csak tetézi az az állítás, amely „elmosza” a határokat az 1789—90-es, ill. az 1791—92-es versek között, nem beszélve arról, hogy ilyenformán egy illetkőr tagjaiként tünteti fel az 1789-eseket az 1793-asokkal. „E korszakának (A franciaországi változásokra c. versével kapcsolatban írja Keresztury Dezső) nemzeti-politikai eszmevilága három nagy vers körül kristályosodik ki: a *Serkentő válasz*, a *Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz és A látó körül*.” (26. l.) Nyilvánvaló, hogy az 1790/91-es országgyűlés után, majd Lipót halálával s nem utolsósorban a francia eseményekkel tolódik Batsányi a jakobinusok felé. — Úgy érezzük, hogy a bevezető sokkal inkább hangsúlyozza azt a mozzanatot, amely Batsányit a nemesi-nemzeti elfogás hívévé teszi, semmint amely elszakítja attól 1795 előtt. Érthető ez a főekvés is. Az elmúlt években közhelyszámba ment kimutatni (bármely költőnk és írónk vizsgálatakor), miben különbözik az illető író (költő) elődeitől. A bevezető — módszerénél fogva — meg tudta volna teremteni az egyensúlyt anélkül, hogy a másik véglet felé közelít. Ily módon jobban kidomborítható lenne (tétéles kinyilatkoztatások nélkül) a visszaesés, amely szükségképpen bekövetkezett Batsányi életében 95 után;

inkább vizsgálhatná és értékelné, s nemcsak tudomásul venné azt a tényt, hogy az 1810-es évek kezdetétől Batsányi a maradi dunántúliak, Kísfaludy S. oldalán küzd a haladást nyilvánvalóan képviselő neológusokkal, Kazinczyékkel szemben (nem feledkezve meg a személyes sértődöttségről). S ha már a nemesi hagyományoknak oly nagy jelentőséget tulajdonít a bevezető írója (amelyet mindenképpen helytelen volna értékén alulnak tekinteni), miért nem közöl legalább néhány jellemző szemelvényt *A magyaroknak vitéségéből* (1785), amely Batsányi első nyomtatott műve és amely sajátos keveréke az antik erényeknek és a vallásos hazafiságnak. A konvenciókon nevelkedő Batsányi innen indul el, ebből kell kitörnie, hogy az eseményeket a modern személyesség forró líraiságával fejezze ki. A nemzeti érzés és társadalmi haladás kapcsolatának néhány csíráját már itt fellelhetjük.

Mindez nem változtat azon, hogy Keresztury Dezső bevezetője példamutató verselemzéseket, a költői mű létrejöttében — a társadalmi-politikai körülményeken túl — minden jellemző vonásra, körülményre, szubjektív motívumra felfigyelő élelátást tartalmaz. Elmélyül a költő műveiben, de egy pillanatra sem veszi szeme elől a kortárs-költők hasonló vagy rokon megnyilatkozásait. Faludi, Bessenyei, Báróczi, Ányos, Verseghy, Kazinczy, Kísfaludy S. és Berzsenyi stb. neve állandóan „napirenden” szerepel. Batsányi egy-egy művének megértéséhez segítségül hívja a kortársak műveit. Ezzel plasztikusabbá, pontosabbá teszi Batsányi életművét. Összeveti pl. *A franciaországi változásokat* Barcsaynak *A kávéra* című versével. Nemcsak a közvetlen cél kapcsolja össze ezeket, hanem a nemesi-nemzeti ellenállás távolabbi prespektívái is. Ennek felismerése máris szorosabbra fűzi Batsányi és a nemesi ellenállók közti kapcsolatot. A 80-as évek közepén Ányos és Barcsay a háborút ésszerűtlennek tartják, mivel célja a hódítás. A hódítást pedig abban a korban a nyugati országok (Anglia) gyarmatosítása jelenti. Ezek gyarmatosító munkája jelképpé vált a nemesi írők szemében: a Habsburgok gyarmatosító törekvéseit jelentette.

Ányos és Batsányi kapcsolata is szembezőkőbb lesz előttünk, ha arra gondolunk, hogy a kor nemesi költői mily gyakran idézik a magyar történelem egyszerűnek tartott múltját, s ekkor merül fel — vízióképpen — Várna és Mohács képe, amelyet a magyar történelem sorsfordulóinak tekintettek. A kötet szerkesztői figyelmeztettek arra, a költő Összes Műveinek I. kötetében, hogy — Batsányinak Várna és Mohács képére vonatkozóan — „Ányosnál kereshetjük a csatasík érzelmes-borogós leírásának

közvetlen előzményeit . . ." (Batsányi Összes Művei I. 269. l.). Batsányinál általánosabb érvényű és költőileg elmélyültebb a nemzeti lét és nemlét „vagy-vagy”-a, mint Ányosnál. Közös kettejüknél a magyar múlt, a nemesi dicsőség korábbi századainak szubjektív átélése, amelyet nem egyszer vizíószerű látomásban fejeznek ki. A nagy kérdések „vagy-vagy”-ait Batsányi mindig a múlt-jelen-jövő viszonyában teszi fel. A nemzet jövőjét a jelenben döntik el. (Utána majd Petőfi — „Rabok legyünk, vagy szabadok?”, Ady — „Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálíg, Vagy ez a mi hitünk valóságára válik” — dörgi az alternatíva szélső ágainak lehetőségeit a nemzet felé.)

A költő életművének „egységbenlátását” eredményei az a módszer is, hogy a költői anyagot a Magyar Museum köré csoportosítja a kötet: egyrészt, mert ott jelentek meg a költő művei, másrészt mert hangsúlyozni kívánja: Batsányi a szerkesztő, a nyelv mestere azonos a modern személyeséget megszólaltató költővel. Kár, hogy nem ad a bevezető egy kis kitekintést a Magyar Museum és az Orpheus viszonyára. Mindkét folyóirat a felvilágosodás irányában megújulni akarók különböző csoportjainak készült. Batsányi Museum a nemesi-nemzeti ellenállók nagy csoportját lelkesítette, sokkal szélesebb tábor, mint Kazinczy. Az Orpheus viszont 1790-ben radikálisabb volt a Museumnál, határozottan polgári kultúra megteremtésére törekedett. A szerkesztő Batsányiról mondottak mellé odakívánkozott volna egy-néhány szó Batsányiról az irodalomtörténeusről is. Bessenyeiről, Ányosról írt nagyobb tanulmányai már csak azért is jelentősek,

mert e korban nem írt költő költőről ilyen megemlékezést. Batsányi felismerte Bessenyeiben a nagy gondolkodót és Ányosban a lírikust. Horányi Elek *Nova Memoriaja* (1792) nem írói véleményt mond el, nem ilyen szempontból ítéli meg a költők munkásságát. Batsányiból a kortárs és a költőutód tisztelete szólal meg, aki sokban folytatja Ányos útját és később gondozásba is veszi Ányos költői hagyatékát. — Ezekkel a tanulmányokkal a Magyar Museumot is sokrétűbbé tette, elméleti kérdésekkel gazdagította.

A válogatás prózai szövegei, valamint a levelek tesszik teljesebbé az olvasó előtt a költő életművét, értetik meg azt, hogy milyen volt Batsányi, az ember. Nemcsak azt lehet nyomon követni leveleiben, hogyan vette észre élesszeműen az 1792-es fordulatot, amikor a nemességhez és az uralkodóhoz fűzött illúziók semmibementek, hanem *Védőiratából* megismerjük az elveihez hű, önértékes jakobinust is. Sorai telítve vannak a költő és ember izzó szenvedélyével, néhol líraiságával — ugyanakkor fegyelmzett-séggel, körültekintéssel és udvariassággal.

A költő e válogatott műveinek kötete méltó és szép folytatása az Összes Művek I. kötetének. Bevezetője összefoglal és új utakat nyit a Batsányi-kutatásban.

Úgy tesszük le a kötetet, hogy bepillantottunk egy jelentős magyar költő viharokkal, szenvedélyekkel, megrázkódtatásokkal és hűséggel tele életébe, úgy érezzük, hogy mi is megjártuk a költővel „a tűzhányók és jéghegyek forrón vajdó s dermedten szűzi magaslatait”.

Kovács Győző

FEJŐS IMRE: VÖRÖSMARTY ARCA

(Irodalomtörténeti Füzetek 8. sz. Akadémiai Kiadó Bp. 1956. 58 l.)

Újszerű, az utóbbi évek gyakorlatában szokatlan tanulmány jelent meg az akadémiai irodalomtörténeti sorozatban, Fejős Imre tollából. A dolgozat szerzője ezúttal nem a mű, hanem az ember aspektusából törekszik egy írógyéniség, egy alkotóművész lelki-világának, pszichikai alkatának, szokásainak, magatartásának, hétköznapjainak felrajzolására. Örvendetes az ilyen jellegű vállalkozás, mert az elmúlt időszakban a társadalom és az alkotó egyén kölcsönhatásának értékelése mereven egyoldalú volt, az írók belső énjének, lelki fejlődésének kutatása túlnyomórészt elsikkadt. Údvözlünk kell azt is, hogy Fejős Imre éppen Vörösmarty egyéniségének vizsgálatát választotta, egyrészt, mert költőink közül az ő életéről viszonylag igen keveset tudunk, másrészt,

mert igen sok ferdítés, téves ítélet kering a köztudatban vele kapcsolatban. (Utóbbi, többek között középiskolai oktató munkánkban is évről évre észlelhetjük.)

Fejős Imre feltétlen érdeme, hogy tanulmányát gazdag apparátus alapján építi fel, nemcsak a nyomtatásban megjelent cikkek, emlékezések, írói memoárok anyagából, hanem elsőnek aknázza ki Sallay Imre, *Egressy Gábor* s *Toldy Ferenc* kiadatlan, az akadémiai kéziratárban heverő feljegyzéseit. Említésre méltó az a körültekintő ökonómia is, amellyel az életrajzi mozzanatokat egymás mellé illeszti. Művében nincs felesleges adalék, de minden lényeges adat együtt van, s ezekből plasztikusan domborodik ki Vörösmartyanak, az embernek rendkívül megnyerő, rokonszenves portréja.